

Високі школи української діаспори як чинник інтеграції зарубіжних українців у світове співтовариство

Анотація. У статті проаналізовано становлення і розвиток української вищої освіти в діаспорі як чинника інтеграції зарубіжних українців у світове співтовариство; простежено роль українських високих студій у розвитку національної та світової науки та їх місце в системі сучасної вищої освіти України.

Ключові слова: вища освіта, діаспора, зарубіжні українці, світове співтовариство, інтеграція.

The High Schools of Ukrainian Diaspora as a factor of integration of foreign Ukrainian community in the world.

Annotation. The article analyses the creation and the development of Ukrainian higher education of Diaspora as a factor of integration of foreign Ukrainians in to the international community. The role of Ukrainian High Schools in the development of national and world science and their place in the modern higher education system of Ukraine is traced.

Key words: Higher Education, Diaspora, foreign Ukrainians, international community, integration.

Докорінні зміни у різних сферах суспільного життя в Україні актуалізують проблеми, пов'язані з визначенням місця і ролі т. зв. "закордонних» українців у демократичних соціальних перетвореннях і культурно-освітніх процесах.

Ці питання знайшли відображення в Конституції нашої держави (ст. 12), у низці законодавчих і нормативно-правових документів (Закон України "Про правовий статус закордонних українців", 2004; "Національна концепція співпраці із закордонними українцями", 2006; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року», 2012), а також у діяльності громадських організацій і наукових об'єднань. Зокрема 2012 року Відділ гуманітарної політики Національного Інституту стратегічних досліджень (Київ) оприлюднив доповідь «Культурна політика України: національна модель у європейському контексті», у якій наголошено на потребі розширення культурного співробітництва України та Європи.

Важливу роль у процесі європейської та світової інтеграції України відіграє освіта українців за межами рідної землі. Зацікавлення цим питанням простежується з початку незалежності України. Так, уже в 1992 р. до програми з курсу "Історія педагогіки", рекомендованої комісією із загальної педагогіки та психології Науково-методичної ради Міністерства освіти України для всіх спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів, була включена тема "Українські школи і освітні діячі в країнах світу". Вона передбачала ознайомлення студентів із науково-педагогічними зв'язками України з іншими державами в різні періоди її розвитку. На 1990-і – початок 2000-х рр. припадає зростання уваги педагогів-дослідників до проблем становлення і розвитку національної школи в державах масового осідку українців-емігрантів (докторські дисертації В.Кременя, С.Пономаревського, І.Руснака; кандидатські – Т.Бублик, Д.Бурім, О.Вагіна, Ю.Заячук, А.Онковича, Р.Петришина, С.Романюк). Питання про внесок визначних педагогічних персоналій у розвиток національної педагогічної думки за межами України знайшли відображення у творчому доробку представників історичної, педагогічної, філологічної науки (В.Даниленко, О.Джус, О.Добржанський, М.Євтух, Ю.Калічак, Р.Кіра, Т.Когут, Л.Куценко, А.Марушкевич, І.Піц, І.Стражнікова, М.Тимошик).

Значний інформаційний матеріал із проблеми дослідження містять монографія Т.Боряк «Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010)»; праці «Українська еміграція: від минувшини до сьогодення» (за ред. Б.Лановика), «Зарубіжні українці: Довідник» (кер. авт. кол. С.Лазебник), «Закордонне українство» (В.Євтух, В.Трощинський, А.Попок), 15-томник «Українці в світі» (В.Трощинський, А.Шевченко), «Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах» (Ф.Заставний), «Українці за межами УРСР (1918-1940)» (В.Трощинський, А.Шевченко, Р.Симоненко та ін.), «Українці в зарубіжному світі» (А.Шлепаков та ін.), «Українці у діаспорі» (О.Російський), «Українська наука на міжнародній арені: наукова співпраця у міжвоєнний період»

(Г.Саган), «Українська політична еміграція 1919-1945 рр: Документи і матеріали» (кер. кол. упоряд. – В.С.Лозицький), «Українська еміграційна преса у Чехословацькій Республіці (20-30-ті рр. ХХ ст.)» (М.Савка), «Преса української еміграції в Польщі» (О.Вішка), «Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості (науково-довідкове видання)» (упоряд. В.Просалова) та ін.

Глибоке вивчення проблеми фахової підготовки молоді у високих українських школах держав європейського, американського й австралійського континентів уможливлене зміцненням науково-педагогічних зв'язків із українською діаспорою в галузі освіти після проголошення незалежності України. Зауважимо, що українську професійну освіту у світі сьогодні репрезентують понад 20 університетів, академій, інститутів, студій, кафедр, освітніх центрів на чотирьох континентах, які сформувалися впродовж минулого століття. Еволюція їх творення та функціонування тісно переплітається з еміграційними процесами, зумовленими гео- та соціально-політичною ситуацією в світі загалом на українських землях зокрема.

Найяскравіше українське високе шкільництво за межами рідної землі проявило себе у міжвоєнну добу. Українці-емігранти – творці й студенти національних вишів на чужині не лише здобували фах, а й інтегрувалися у світове співтовариство, націоналізуючи передові наукові здобутки, вносячи свій посильний вклад. Тобто можна стверджувати, що Україна увійшла в Європу, світ через своїх емігрантів.

Найбільш відомим, визнаним у світі й Україні (12 листопада 1992 р. Міністерство освіти України визнало правочинність його дипломів) є *Український вільний університет* (УВУ). Він став хронологічно першою високою школою української еміграції, а сьогодні – єдиним вищим навчальним закладом за межами рідної землі, який виконує роль наукового мосту між світом діаспори і сучасною Україною [8]. Базою для майбутнього університету стали систематичні курси, організовані О.Колессою,

М.Грушевським, Д.Антоновичем, С.Дністрянським для української академічної молоді, що прибувала до Відня.

Власне урочисте відкриття УВУ відбулося 17 січня 1921 р. у Відні як результат діяльності Спілки українських журналістів і письменників (голова – В.Кушнір) та Товариства прихильників освіти (голова – С.Дністрянський) та Українського соціологічного інституту (голова – М.Грушевський) [4, с. 14]. Того ж року УВУ було перенесено до Чехо-Словацької республіки (Праги), де в міжвоєнну добу зосередилася понад 20 тис. вихідців з України. Після припинення роботи у травні 1945 року (з приходом радянських військ), Український вільний університет відновив свою діяльність у Мюнхені.

Сьогодні в ньому функціонують такі факультети: україністики (українська мова і література, історія України, історія української музики, історія української Церкви, історія українського мистецтва, українська культура, філософський (філософія, історія, мистецтво, література, релігія, музика), державних та економічних наук (соціологія, політологія, економіка, бізнес, правознавство) [8]. Створений на зразок західноєвропейських університетів, прийнявши згодом структура чеського Карлового університету, він не тільки долучився до історії світової університетської освіти, а й репрезентував світові національні здобутки.

1922 року в Подєбрадах (Чехо-Словацька республіка) розпочала свою роботу *Українська господарська академія* (УГА) – українська вища технічна школа, перетворена у 1932 р. на заочний Технічно-Господарський інститут (діяв до 1944 р.), першим ректором якої став І.Шовгенів (батько Олени Теліги). Вона мала три факультети: агрономічно-лісовий, інженерний, економічно-кооперативний. Її метою визначалася підготовка «свідомих працівників на полі відбудови економічного життя України» [9, с. 62]. Закінчили УГА й отримали інженерні посади в 16 країнах світу 559 осіб.

Провідним осередком української педагогічної науки і першим за межами України вищим педагогічним навчальним закладом став відкритий з ініціативи Українського громадського комітету в Празі *Український високий*

педагогічний інститут ім. М.Драгоманова (УВПІ) (1923-1933) з історико-літературним, математично-природничим та музично-педагогічним факультетами. Упродовж десятирічної історії УВПІ тут працювали 92 викладачі, з них 80 українців, серед яких: А.Артимович, Л.Білецький (перший ректор), Д.Дорошенко, А.Животко, С.Рудницький, С.Русова, В.Сімович (другий ректор), С.Сірополко, В.Січинський, Я.Ярема. За час існування української високої педагогічної школи курс навчання закінчили 178 слухачів. З його стін вийшли українські поети і прозаїки, громадські діячі Ю.Дараган, Г.Мазуренко, Ю.Шкрумеляк, М.Обідний, О.Теліга [2, с. 17-20].

Поважну нішу в історії вищої освіти в діаспорі займає *Український інститут громадознавства* (УІГ) (із 1929 – Соціологічний інститут). Перший український соціологічний інститут постав 1919 року у Відні з ініціативи та безпосередньою участю М.Грушевського. Проте з його поверненням в УРСР 1924 р. цей заклад припинив своє функціонування. Подальші дослідження в галузі української соціології на еміграції (у Празі упродовж 1924-1945 рр.) очолив М.Шаповал. В УІГ діяли відділи соціології і політики, народознавства, економіки й техніки та відділ правознавства.

Як автономна установа упродовж 1927-1931 рр. при Українському соціологічному інституті функціонував *Український робітничий університет* (УРУ) – перший український заочний вищий освітній заклад із факультетами суспільних наук (з відділами українознавства, соціології та сучасної політики), технічним, учительським. УРУ був створений і функціонував за кращими зразками відділів заочного навчання університеті США і спеціальних кореспонденційних шкіл Америки й Європи і є першим українським ВНЗ з дистанційною формою навчання [3].

Естетичний напрямок європеїзації української вищої фахової освіти представлений *Українською студією пластичного мистецтва* (УСПМ), організованою за типом високих мистецьких шкіл (академій мистецтв) Українським Товариством Пластичного Мистецтва на чолі з Д.Антоновичем (Прага, 1923-1932; із 1932 через припинення фінансування реформувалася в

«Українську академію» як приватну студію І.Кулеця; упродовж 1948-1950 рр. – «Народную академію» («Ludová acadimie»), остаточно припинила функціонування у 1952 р. після смерті І.Кулеця) [13].

В Українській студії пластичного мистецтва функціонували класи рисунку і малярства, графіки та прикладного мистецтва, скульптури, архітектури. Після завершення 4-річного курсу навчання, іспитів із 8 теоретичних предметів та участі на щорічних (під час навчання) виставках абсолювенти отримували титул магістрів мистецтва (Magister Artis). Випускниками УСПМ були К.Антонович, Ю.Вовк, П.Громницький, С.Зарицька, І.Іванець, В.Касіян, М.Кричевський, О.Лятуринська, Г.Мазепа, П.Омельченко, Я.Фартух, П.Холодний (молодший), В.Хмелюк, В.Цимбал та ін. [там само].

Вищою українською школою Італії став *Український католицький університет ім св. Климента (УКУ)* у Римі як заклад-спадкоємник Греко-Католицької Богословської Академії у Львові, створеної 1929 року митрополитом А.Шептицьким. Після її закриття 1944 р. місію та функції академії перейняв на себе УКУ, організований та очолений у 1963 році Митрополитом Йосифом Сліпим. Відновленням закладу багаторічний в'язень ГУЛАГу спільно з однодумцями задекларував «глибоку віру в те, що Україна відродиться і що до цієї грядущої реальності треба готуватися» [6]. Український католицький університет мав п'ять факультетів: богословський, філософічно-гуманістичний, природничо-математичний, права і суспільних наук, медично-фармацевтичний, а його філії були відкриті в Аргентині, Канаді, США, Великобританії, а з 2002 р. – в Україні (Львові).

Активізувалися українознавчі інституції в рамках функціонування європейських вищих навчальних закладах після Другої світової війни, та з відновленням незалежності України. Так, у *Польщі* на філологічних факультетах університетів діють українські відділення (у Варшавському — з 1953 р., Католицькому університеті в Любліні — з 1989 р. Краківському — з 1990 р.). 2003 року в Ягеллонському університеті була створена кафедра

українознавства на факультеті міжнародних і політичних студій (спочатку – як складова Інституту регіональних досліджень, а з 2005 р. – як самостійна структура [12]. У Чехії (тоді Чехо-Словаччині) в Карловому університеті ще 1926 р. розпочала свою роботу кафедра української мови і письма; відділи україністики сьогодні функціонують у празькому, брненському та оломоуцькому університетах. У Кошицькому університеті ім. П.-Й.Шафарика (*Словаччина*) українське відділення з кафедрою української мови і літератури з 1953 р. готує кваліфікованих вчителів-словесників для основних і середніх шкіл з вивченням української мови. З 1997 р. Пряшівський (колишній Кошицький – до 1997 р.) університет на кафедрі україністики філософського факультету – єдиній українській кафедрі на всю Словачину – продовжує цю роботу. Нині кафедра забезпечує підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавр, магістр, а також докторантської підготовки (PhD) (2,3,4 роки) за 2-ма напрямками: викладач, перекладач. У Будапештському університеті ім. Лоранда Етвеша (*Угорщина*) 2002 року було створено кафедру української філології. У Сегедському університеті з 1976 р. введено дисципліну «українська розмовна практика», а з 1933 відкрито відділення української філології. У Ніредьгазькій вищій школі 1992 року створено кафедру української та русинської філології[там само].

На *американському* континенті українські високі студії постали зусиллями свідомої частини поселенців першої та другої хвиль еміграції з України: 1943 року Саскачеванський університет ухвалив рішення заснувати слов'янські, зокрема, й українські студії. А вже через рік при ньому була відкрита перша в північній Америці кафедра українознавства [5, с. 115]. Українознавчі інституції в системі вищої освіти Канади пройшли складний шлях від поодиноких курсів до розгалуженої системи навчальних програм і науково-дослідних центрів. Не зосереджуючись детально на еволюції вищих українських студій в Канаді, варто зауважити, що вони стали невід'ємною складовою канадської університетської освіти, підсилювалися власне

українознавчими освітньо-резидентськими (релігійного характеру) та науково-дослідними інституціями, як, напр., Інститут імені Петра Могили (1916), Інститут імені Михайла Грушевського (1918, з 1949 – Інститут св. Івана 3), Інститут імені Митрополита А.Шептицького (1935); Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті (1976 р.), кафедра українських студій при Торонтському університеті (1980), Центр українських канадських студій при Манітобському університеті (1981), кафедра української культури та етнографії імені Гуцуляків при Альбертському університеті (1989), кафедра українознавства при університеті Оттави (1993), Центр дослідження української спадщини при Саскачеванському університеті (1999) та один із найновіших українознавчих проєктів – Програма вивчення України імені Петра Яцика (започаткований 2001 р. в рамках Центру російських і східноєвропейських студій Торонтського університету) та ін. [5, с. 119; 7].

Високу україністику в *Сполучених Штатах Америки* найбільш яскраво репрезентує *Український науковий інститут Гарвардського університету* (УНІГУ), створений 1973 р. зусиллями української громади. Цьому передувало заснування 22 січня 1968 р. першої у США кафедри історії України; в 1970 р. започатковано щотижневий семінар з українських студій, а 1971 р. вперше була проведена Гарвардська літня школа українознавства, яка діє до сьогодні. Зауважимо, що бібліотека Гарварду має найбагатшу в західному світі університетську збірку україністики, яка є частиною потужного слов'янського відділу книгозбірні Гарварду.

Разом з тим, варто зазначити, що українознавчі студії (вивчення української мови, літератури, історії, географії України) функціонували (-ють) в Пенсільванському університеті та університеті Сіракуз (із 1959 р.), в Пенсільванському, Іллінойському (з 1963 р.), в Індіанському (з 1967 р.) університетах, в міському університеті Нью-Йорка, елітних Коледжі острова Стайтен (Нью-Йорк) та Військовому коледжі Нью-Йорка, в Айовському університеті (Огайо), університеті Східного Іллінойсу, в Колумбійському,

Мічиганському, Міннесотському, Чикагському, Пітсбургському, Коннектикутському, Ніагарському, Ласальському, Рутгерському (Нью-Джерсі) університетах США. В 1980-х роках значними центрами українського навчання стали університети Колорадо, Огайо та Північно-Західний університет країни. Українську мову, літературу, історію, географію викладають у 28 університетах та коледжах США. У них є можливість отримати диплом фахівця з української мови [10].

В *Аргентині* українські високі студії носять релігійний характер. Так, 1960 року був відкритий Біблійний інститут, який відігравав значну роль в українізації богослужінь євангельсько-баптистської церкви [11, с. 192]. В 1966 р. в Буенос-Айресі розпочала роботу філія уже згадуваного вище Українського Католицького університету святого Климентія Папи в Римі [12, с. 342]. Сьогодні ж одним з найпотужніших українських центрів в Аргентині сьогодні є *Інститут української культури і освіти ім. Патріарха Йосипа Сліпого*, відкритий 2007 р. в Буенос-Айресі, який продовжує традиції УКУ і готує вчителів для українських навчальних закладів. Серед інших предметів тут викладають українську мову [там само, с. 343].

Щодо вищої української освіти в *Австралії*, то вона репрезентована *Центром українознавчих студій при університеті ім. Макворі* (з 1984) в Сідней як одна з українознавчих програм при австралійських академічних установах. Він працював у формі семінарів і літніх курсів українознавства, згодом – як регулярна програма при Школі (факультеті) сучасних мов, де мало місце як аудиторне, так і кореспонденційне навчання. Ще одна "високошкільна" українознавча інституція – *Лекторат україністики ім. М.Зерова*, заснований у Мельбурні 1983 року, який зосередив працю на створенні навчальних програм з української мови й літератури. У рамках відділу славістики він займається підготовкою магістрантів і докторантів, здійснює науково-дослідницьку діяльність з українського літературознавства та лінгвістики, видає книжки, неперіодичний бюлетень "Україністика в Монаші", організовує конференції, тісно співпрацює з українськими,

американськими та канадськими осередками україністики, а також пропонує стипендії вченим та аспірантам з України [1].

Інтегруючим центром студентів-українців – випускників австралійських вищих навчальних закладів – стало Товариство українсько-австралійських градуатів в Південній Австралії, засноване у травні 1979 р. з метою "ширення" української культурної спадщини, заохочення своїх членів до академічної співпраці з аналогічними товариствами в Австралії і поза нею, видання власної інформаційної періодики, забезпечення роботи українознавчої книгозбірні для потреб громадянства та засобів комунікації.

Вагомим результатом діяльності високих шкіл української діаспори стало те, що зусиллями виданих представників українства – творців і активних будівничих вищої освіти українського зарубіжжя, – вже на початку 1920-х рр. були закладені основи функціонування в позаукраїнському європейському просторі історичної (М.Грушевський, Д.Дорошенко, В.Липинський, С.Наріжний, О.Шульгин); соціологічної (Н.Григоріїв, В.Старосольський, М.Шаповал), філософської (І.Мірчук, Д.Чижевський), філологічної (А.Артимович, Л.Білецький, В.Винниченко, О.Колесса, Л.Мосендз, О.Олесь, Г.Омельченко, В.Сімович, С.Смаль-Стоцький), психологічної (О.Іванов), економічної (К.Безкровний, М.Добриловський, К.Коберський, О.Мицюк, В.Тимошенко), математичної (О.Вілінський, В.Дяконенко, С.Романовський), фізичної (М.Галаган); біологічної (В.Гармашів, Ю.Русов), хімічної (І.Горбачевський, С.Комарецький), геодезичної (Л.Грабина), астрономічної (Ф.Гула); географічної (С.Рудницький, М.Дольницький, В.Кубійович), агрономічної (В.Доманицький, П.Дубрівний, К.Осауленко, В.Чередиїв) наук; бібліографії та бібліотечної справи (Л.Бачинський, П.Зленко, С.Сірополко); релігієзнавства (О.Лотоцький, І.Огієнко), мистецтвознавства (Д.Антонович, В.Січинський), етнографії (І.Панькевич, В.Щербаківський), педагогіки (А.Волошин, А.Животко, Б.Заклинський, С.Сірополко, С.Русова), правознавства (О.Ейхельман, К.Лоський, С.Дністрянський, С.Шелухін),

кооперації (С.Бородаєвський, В.Коваль, Б.Мартос), лісівництва (Б.Іваницький, С.Колубаїв, М.Косюра, К.Подоляк), ветеринарії (В.Королів-Старий), меліорації (І.Шовгенів), металознавства і металургії (І.Фещенко-Чопівський), прикладної медицини (А.Гончарів-Гончаренко, Ю.Добриловський) та ін. Важливим чинником самовиявлення українців у міжнародній науково-професійній діяльності стало входження у 1926 р. створеного за рік до того в Празі Академічного комітету (голова – проф. О.Колесса, секретар проф. О.Шульгин) до Комісії Міжнародної інтелектуальної співпраці при Лізі Націй.

Творчо осмислюючи надбання власної педагогічної науки та практики минулого та орієнтуючись на кращі світові та європейські зразки, вони готували в навчальних закладах української діаспори спеціалістів для різних галузей трудової діяльності, зберігали етнічну та духовну самобутність поколінь українців, народжених поза межами своєї батьківщини, їх ідентифікацію із землею батьків, з усіма культурними надбаннями українського народу та реалізували включення українства у світову спільноту.

Список використаних джерел

1. Джус О. Витоки, становлення і тенденції розвитку українського шкільництва на австралійському континенті / О.Джус // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія: Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2008. Вип. XXV. – С. 141-148.
2. Джус О. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції: Монографія / О.Джус. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 260 с.
3. Джус О. Український робітничий університет у Празі – предтеча дистанційної освіти українського зарубіжжя / О. Джус // Інновації в освіті: матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. (Київ, 16-17 жовтня 2012 р.): тези доповідей. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – С. 32-34.

4. Євтух М., Кемінь В. Освітня діяльність української еміграції у Чехословаччині між двома світовими війнами (1921-1945 рр.) / М.Євтух. – К.: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1977. – 146 с.
5. Заячук Ю. Освітня діяльність вищих українознавчих інституцій Канади: історичний контекст і тенденції сьогодення / Ю.Заячук // Український вимір. Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори до 200-ліття Ніжинської вищої школи. – Ч. 4. – Кн. II. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2005. – С. 111-126.
6. Історія Українського Католицького Університету [електронний ресурс] // <http://ucu.edu.ua/about/history/>
7. Ковальчук О. Роль українських бурс, інститутів у збереженні українства в Канаді (перша половина ХХ ст.) [електронний ресурс] / О.Ковальчук // http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Mnf/2011_7/Kovalch.pdf
8. Короткий огляд історії УВУ [електронний ресурс] // <http://www.ufu-muenchen.de/index.php/page-48/>
9. М.Т. II. Українська Господарська Академія в Подєбрадах / М.Т. // Визволення. – 1923. – Ч. 1. – С. 62-64.
10. Недужко Ю. Діяльність української діаспори щодо відродження державної незалежності України – “біла пляма” української історіографії / Ю.Недужко // <http://ukrajinciberlinu.wordpress.com/2010/07/10/>
11. Сапеляк О. Українська спільнота в Аргентині: історико-етнологічний аспект / О.Сапеляк. – Львів: Червона калина, 2008. – 286 с.
12. Українська мова в світі: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 листопада 2012 р. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 368 с.
13. Украинская студия пластических искусств (Украинская художественная академия). Прага. 1923–1952 [електронний ресурс] // <http://www.artrz.ru/menu/1804657022/1804913289.html>